

รูปแบบที่อยู่อาศัยและพฤติกรรมการอยู่อาศัยของผู้บุกรุกริมน้ำในเขตเทศบาลเมือง จังหวัดชัยนาท กรณีศึกษา: ชุมชนศรีวิชัย

Housing Pattern and Behavior of Trespasser Residential on Riverside in Chainat Province: Case Study on Srivijaya Community

อามาล ภัคศิธรรม นิมิวิไลทรัพย์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต ถนนพหลโยธิน ตำบลหลักหก อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี 12000

E-mail: aamaal.c@rsu.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับการศึกษารูปแบบที่อยู่อาศัยและพฤติกรรมการอยู่อาศัยของผู้บุกรุกริมน้ำในเขตเทศบาลเมือง จังหวัดชัยนาท กรณีศึกษา: ชุมชนศรีวิชัย ซึ่งมีรูปแบบของชุมชนที่เกิดจากการย้ายการอยู่อาศัยรูปแบบเรือนแพ ขึ้นมาปลูกสร้างที่อยู่อาศัยแบบถาวรริมถนนเลียบแม่น้ำเจ้าพระยา ในเขตเทศบาลเมือง จังหวัดชัยนาทในลักษณะรุกล้ำพื้นที่ชายฝั่งริมแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นเขตความรับผิดชอบของกรมพาณิชย์น้ำ ในการวิจัยเน้นการศึกษาการใช้ชีวิตประจำวันของผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนบุกรุกริมน้ำชุมชนศรีวิชัย ในเขตเทศบาลเมือง จังหวัดชัยนาท ฐานะทางเศรษฐกิจ รูปแบบที่อยู่อาศัย พฤติกรรมการอยู่อาศัย ตลอดจนความต้องการที่อยู่อาศัย นโยบายของหน่วยงานรัฐ จากการศึกษาพบว่า กลุ่มผู้บุกรุกริมน้ำเจ้าพระยา ชุมชนศรีวิชัย มีจำนวน 36 หลังคาเรือน (37 ครัวเรือน) มีสภาพแวดล้อมที่แออัด ขาดพื้นที่สาธารณะส่วนกลาง ทางสัญจรขาดคุณภาพ ขาดสาธารณูปโภค และสาธารณูปการที่มีคุณภาพ รูปแบบของพฤติกรรมการอยู่อาศัย เป็นการปรับพฤติกรรม หรือกิจกรรมให้สอดคล้องกับพื้นที่ใช้สอยในบ้านที่จำกัด การนำเสนอแนวทางการย้ายกลุ่มผู้บุกรุกออกจากพื้นที่เดิมของหน่วยงานรัฐ ไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนเทศบาลเมืองชัยนาทจึงมีแนวคิดในการปรับปรุงพื้นที่ โดยการปรับสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น จัดสรรพื้นที่ให้มีพื้นที่ส่วนกลางสำหรับกิจกรรมในชุมชนมากขึ้น และห้ามการก่อสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นใหม่เพิ่มเติมจากเดิม ดังนั้น การนำเสนอการปรับปรุงชุมชนจึงเน้นการปรับสภาพแวดล้อม จัดระบบการใช้พื้นที่ในชุมชน การเพิ่มสาธารณูปโภค และสาธารณูปการนั้น จำเป็นต้องรื้อที่อยู่อาศัยบางหลังที่แออัดและปลูกสร้างใหม่ภายในพื้นที่ชุมชนเดิม แต่เนื่องจากพื้นที่ดินทั้งหมดมีจำนวนจำกัด การก่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่นี้จำเป็นต้องพิจารณาจำนวนสมาชิกครอบครัวให้สอดคล้องกับพฤติกรรมการใช้งาน และจัดพื้นที่ใช้งานภายในที่อยู่อาศัยให้มีความเอื้ออำนวย สามารถปรับเปลี่ยนการใช้งานได้หลากหลายรูปแบบ และต้องพิจารณาเรื่องการหลีกเลี่ยงสภาวะน้ำท่วมถึงเป็นสำคัญ ผลจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้สามารถใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมให้คนในชุมชนเหล่านี้มีโอกาสที่จะมีที่อยู่อาศัยและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเหมาะสมและสอดคล้องกับรายได้ และฐานะทางเศรษฐกิจของตนเอง

คำสำคัญ: ชุมชน ชุมชนบุกรุกริมน้ำ แผนพัฒนา

Abstract

This research analyzed vernacular architecture and the behavior of riverside trespassers in areas which were regulated by municipality limits at Srivijaya community, Chainat Province. This community was the original floating house community in Chao Phraya River which later moved up to construct their permanent residents beside the river covering the side-road of the Chao Phraya River. Therefore those areas step over the limits of municipality regulation of Chainat province because those permanent residential trespasses the riverside of Chao Phraya area which were in the responsibility of the Marine Department of Thailand. This research emphasizes on the people who lived in the Srivijaya community and had permanent residents which were out of frame as set by the municipality regulation limits. The economical scale of this community, vernacular architecture and residence format, community behavior, including the residential requirement would be part of this survey. The results of the study showed that the total river side trespassers in Srivijaya community (Chainart Province) consisted of 36 households (37 families) living in congested environments, with no common area, no quality lane and no quality infrastructure. Behavior patterns of the people was modifications to comply with the limited space in the house. An approach from the Srivijaya municipality to move riverside trespassers in the Srivijaya community out of the area did not receive cooperation from people in the community. The Srivijaya municipality proposed to adjust the environment for better allocation of space with a central area for community activities and prohibited the construction of new housing. This research focused on improving the system of land use in the community by increasing the quality infrastructure that required the demolition of housing units that were overcrowded and rebuilt in new area of the community. Because land is limited, new residential construction is necessary to consider the number of family members according to the behavior patterns and use within a residential area and versatility. It can be adjusted to a variety of formats and must be able to avoid the flood conditions. Result of the study can be used as a guideline to encourage people in these communities to have good residents and better quality of living which have to be appropriate and correspond with their income and economical scale.

Keywords: community, trespassed community, development plan

1. บทนำ

กลุ่มผู้บุกรุกพื้นที่ริมน้ำ ชุมชนศรีวิชัย เขตเทศบาลเมือง จังหวัดชัยนาท เป็นชุมชนที่เกิดจากชาวบ้านที่ย้ายถิ่นฐานจากการอยู่อาศัยในเรือนแพ ย้ายขึ้นมาปลูกสร้างอาคารพักอาศัยถาวรริมถนนเลียบแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อจำนวนผู้อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น จึงมีการปลูก

สร้างอาคารที่อยู่อาศัยขยายออกไป รวมจำนวนทั้งสิ้น 36 หลังคาเรือน (37 ครัวเรือน)

รูปแบบที่อยู่อาศัยของผู้บุกรุกริมน้ำในเขตเทศบาลเมือง จังหวัดชัยนาท เป็นการสร้างที่พักอาศัยรุกล้ำพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นเขตความรับผิดชอบของกรมพาณิชย์น้ำ ไม่มีความมั่นคงในการสร้าง หรือ

คงอยู่ของที่อยู่อาศัย มีรูปแบบทางกายภาพขึ้นอยู่กับสภาพทางเศรษฐกิจ และสังคม รวมถึงมีการแก้ไข ปัญหาเรื่องประโยชน์ใช้สอยของพื้นที่ตามรูปแบบ พฤติกรรมของผู้อยู่อาศัย และจำนวนของผู้อยู่อาศัยที่เพิ่มขึ้น หรือลดลง การเลือกใช้วัสดุในการก่อสร้าง หรือต่อเติม เป็นวัสดุที่หาได้ง่าย ราคาถูก และมีความแออัด ขาด คุณภาพชีวิตที่ดี

เทศบาลเมือง จังหวัดชัยนาท มีแผนพัฒนา เทศบาลเมืองชัยนาท 5 ยุทธศาสตร์สำคัญ ที่เน้นด้านการ สร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและการเกษตร ด้านการ สร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจ พอเพียง ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้านการพัฒนาการ ท่องเที่ยวและการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม และด้านการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี ซึ่ง ยุทธศาสตร์ทั้ง 5 ด้านนี้ครอบคลุมการวางแผนและจัดผัง เมืองรวม การปรับปรุงสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม เพื่อ ส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน การแบ่งพื้นที่ ที่ชุมชนเขตเทศบาล เมืองชัยนาท แสดงดังในรูปที่ 1

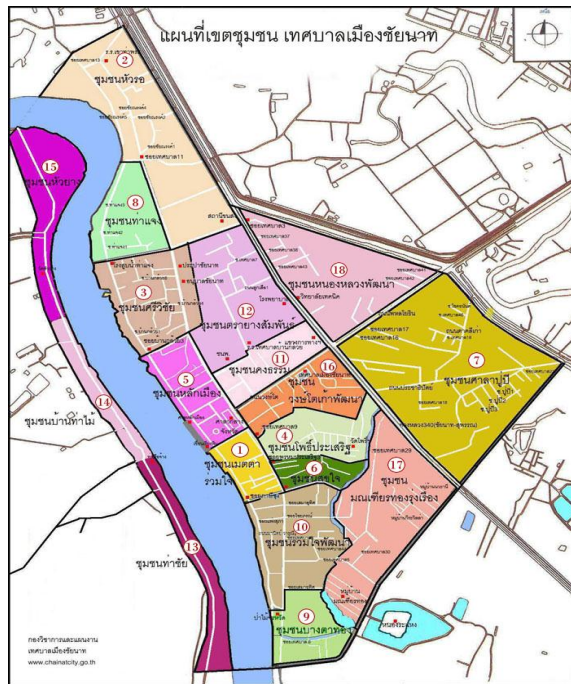
การจัดการชุมชนบุกรุกกริมน้ำของเทศบาล เมือง จังหวัดชัยนาท เคยมีแนวคิดการย้ายชุมชนออก จากพื้นที่ แต่ไม่ได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชน กอปรกับพื้นที่ที่จัดสรรขึ้นเพื่อเป็นที่ตั้งของชุมชนแห่ง ใหม่ นั้นอยู่ห่างไกลจากแหล่งทำกิน แนวคิดนี้จึงล้มเลิก ไปในที่สุด

ปัจจุบันการจัดการชุมชนบุกรุกกริมน้ำของ เทศบาลเมือง จังหวัดชัยนาท เป็นการดำเนินการโดยการ จัดระเบียบที่อยู่อาศัย สอดส่องดูแลไม่ให้มีการสร้างที่ พักอาศัยรุกล้ำริมน้ำเพิ่มเติม ผู้นำชุมชนมีส่วนร่วม กับ หน่วยงานภาครัฐในการของบประมาณสนับสนุน โครงการด้านส่งเสริมสุขภาพของคนในชุมชน และ โครงการด้านสาธารณสุข โภชนาการต่างๆ โดยคนใน ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาชุมชน

การศึกษารูปแบบที่อยู่อาศัยและพฤติกรรม การอยู่อาศัยของผู้บุกรุกกริมน้ำในเขตเทศบาลเมือง จังหวัดชัยนาทกรณีศึกษา: ชุมชนศรีวิชัย ในกระบวนการ สืบสวนพื้นที่ และการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาสรุปผลใช้เป็น แนวทางในการจัดระบบของการใช้พื้นที่บุกรุกกริมน้ำใน ชุมชนศรีวิชัย เพื่อลดปัญหาความแออัด การแยกสัดส่วน การใช้สอยพื้นที่ระหว่างพื้นที่ที่อยู่อาศัย และพื้นที่ สาธารณะ สร้างพื้นที่กิจกรรมของส่วนรวม มีส่วนช่วย การส่งเสริมให้คนในชุมชนเหล่านี้มีโอกาสที่จะมีที่อยู่ อาศัย และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เหมาะสมและสอดคล้อง กับรายได้ และฐานะทางเศรษฐกิจของตนเอง รูปที่ 2 แสดงพื้นที่กรณีศึกษา กลุ่มบุกรุกพื้นที่ริมน้ำชุมชนศรี วิชัย เขตเทศบาลเมืองชัยนาท

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบของที่อยู่อาศัย ข้อมูล ทางด้านพฤติกรรมและความต้องการในด้านการอยู่ อาศัย ของกลุ่มผู้บุกรุกกริมน้ำชุมชนศรีวิชัย ในเขต เทศบาลเมือง จังหวัดชัยนาท เพื่อวางแผนทางการศึกษา รูปแบบที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม
2. เพื่อศึกษาข้อมูลเชิงกายภาพ และสภาพแวดล้อม ของชุมชนและการอยู่อาศัยของกลุ่มผู้บุกรุกกริมน้ำชุมชน ศรีวิชัย ในเขตเทศบาลเมือง จังหวัดชัยนาท
3. เพื่อศึกษาข้อมูลทางด้านประชากรและ เศรษฐกิจ ของผู้บุกรุกกริมน้ำชุมชนศรีวิชัย ในเขต เทศบาลเมือง จังหวัดชัยนาท
4. เพื่อเสนอการวางกรอบ และแนวทางการ จัดการ การปรับปรุง หรือการพัฒนาแบบที่อยู่อาศัย ของผู้บุกรุกกริมน้ำชุมชนศรีวิชัย ในเขตเทศบาลเมือง จังหวัดชัยนาท สำหรับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องใช้ เป็นแนวทางในการดำเนินการต่อไป

รูปที่ 1 แสดงการแบ่งพื้นที่ชุมชนเขตเทศบาลเมืองชัยนาท

รูปที่ 2 แสดงพื้นที่กรณีศึกษา กลุ่มบุกรุกพื้นที่ริมน้ำชุมชนศรีวิชัย เขตเทศบาลเมืองชัยนาท (Google earth, 2012)

3. อุปกรณ์และวิธีการ

การสำรวจข้อมูลปฐมภูมิใช้เครื่องมือ วัสดุ และอุปกรณ์ที่จำเป็น สำหรับบันทึก ได้แก่ การถ่ายภาพ สภาพการอยู่อาศัยทั้งภายในและภายนอกของกลุ่มบ้าน

ที่บุกรุกพื้นที่ริมน้ำชุมชนศรีวิชัย ประกอบกับการวาดแบบแปลน พร้อมบันทึกข้อมูลการใช้สอยพื้นที่ภายในบ้านแต่ละหลัง จำนวนผู้อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ และอื่นๆ

ส่วนข้อมูลทุติยภูมิจะอาศัยการสรุปประเด็นจากการสำรวจพื้นที่ และการสัมภาษณ์ โดยใช้เอกสารที่สามารถสื่อถึงชุมชนได้ชัดเจน ซึ่งได้แก่ การเก็บข้อมูลการวิเคราะห์ข้อมูลประชากร อาชีพ อาชีพกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่พักอาศัย และภายในกลุ่มบ้านที่บุกรุกพื้นที่ริมน้ำชุมชนศรีวิชัย ข้อมูลทางด้านพฤติกรรมและความต้องการในด้านการอยู่อาศัย และประเมินผล

โดยวิธีการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงประยุกต์ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมจากชุมชนภายใต้กรอบการศึกษา บริบทชุมชน สภาพทั่วไปของชุมชน อาชีพ สิ่งแวดล้อม แนวทางการพัฒนาชุมชน ยุทธศาสตร์เทศบาลเมือง จังหวัด ยุทธศาสตร์ประเทศ เครือข่าย ภาคประชาชน ไปสู่การกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน และการออกแบบวางผัง แนวทางการพัฒนาชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อม และใช้เป็นกรณีศึกษาที่มีผลเป็นแรงขับเคลื่อนในการร่วมมือกันแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

4. ผลการวิจัยและข้อวิจารณ์

การวิจัยครั้งนี้มุ่งที่จะศึกษารูปแบบที่อยู่อาศัยและพฤติกรรมการอยู่อาศัยของกลุ่มผู้บุกรุกพื้นที่ริมน้ำชุมชนศรีวิชัย ใช้ปัจจัยหลัก 3 ประเด็น ได้แก่ ด้านพฤติกรรมการอยู่อาศัย ลักษณะการใช้พื้นที่ในอาคารที่อยู่อาศัย และความต้องการในด้านการอยู่อาศัย ด้านประชากรและเศรษฐกิจ และด้านกายภาพและสภาพแวดล้อมของชุมชนและการอยู่อาศัย

กรอบแนวทางการศึกษารูปแบบที่อยู่อาศัยและพฤติกรรมการอยู่อาศัยของผู้บุกรุกพื้นที่ในเขต

เทศบาลเมือง แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ แต่ออกแบบวิธีการสำรวจให้ครอบคลุมการศึกษาทั้ง 3 ประเด็นหลัก คือ ด้านกายภาพและสภาพแวดล้อมของชุมชน และด้านพฤติกรรมการอยู่อาศัยการอยู่อาศัย โดยการสำรวจพื้นที่ชุมชน และการใช้พื้นที่ในที่อยู่อาศัยรายหลัง สรุปเป็นแบบแปลนของบ้านพักอาศัยรายหลัง และผังการใช้พื้นที่ของกลุ่มบ้านผู้บุกรุกริมน้ำ ชุมชนศรีวิชัย และด้านด้านประชากรและเศรษฐกิจ โดยการสัมภาษณ์ด้วยแบบสัมภาษณ์ที่ออกแบบเพื่อเก็บข้อมูลด้านประชากร เศรษฐกิจ และข้อมูลด้านอื่นๆที่จำเป็น โดยพิจารณาเฉพาะข้อมูลของกลุ่มผู้บุกรุกริมน้ำ เขตเทศบาลเมืองชัยนาทจำนวน 36 หลังคาเรือน (37 ครัวเรือน)

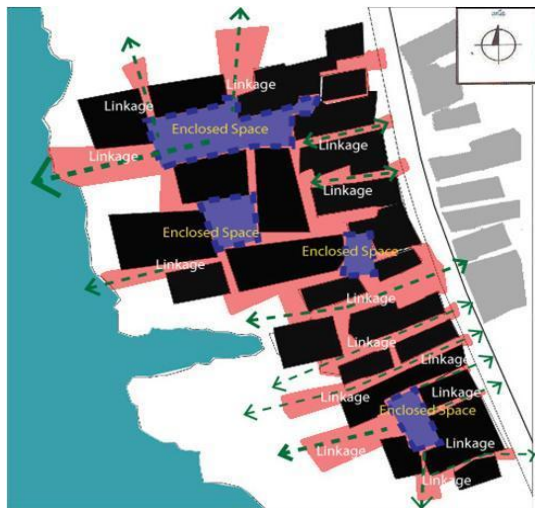

รูปที่ 3 แสดงตำแหน่งที่พักอาศัยของกลุ่มบุกรุกพื้นที่ริมน้ำชุมชนศรีวิชัย เขตเทศบาลเมืองชัยนาท

การสำรวจพื้นที่ชุมชน และการสำรวจลักษณะการใช้พื้นที่ในที่อยู่อาศัยรายหลัง แบ่งพื้นที่การศึกษา

ออกเป็น 3 โซน คือ โซน A B และ C ตามสภาพการสร้างที่อยู่อาศัย (รูปที่ 3 และ 4) และแบ่งประเภทของที่อยู่อาศัยออกเป็น 2 ประเภท คือ ที่อยู่อาศัยแต่เพียงอย่างเดียว (รูปที่ 5) และที่อยู่อาศัยที่ประกอบพาณิชยกรรม (รูปที่ 6) พบว่า ที่อยู่อาศัยทั้งหมดจำนวน 36 หลังคาเรือน (37 ครัวเรือน) ไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดิน การก่อสร้างอาคารพักอาศัยเป็นการสร้างต่อเนื่องกันไปตามลำดับความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และมีการบุกรุกริมน้ำเพิ่มเติมต่อเนื่องตลอดแนวพื้นที่บุกรุก มีการก่อสร้างบ้านเรือนแทรกกระหว่างบ้านเรือนเดิม ทำให้เกิดความแออัด ไม่มีพื้นที่สำหรับสาธารณูปการส่วนกลางของชุมชน พื้นที่ปิดล้อมภายในพื้นที่เกิดจากการสร้างที่อยู่อาศัยล้อมพื้นที่ว่างของกลุ่มบ้านที่เป็นเครือญาติเดียวกันเพื่อใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น พักผ่อนเลี้ยงเด็ก หรือจัดเตรียมอุปกรณ์เพื่อการประกอบอาชีพทางเดินติดต่อกับภายนอกชุมชนมีหลายเส้นทางตำแหน่งที่อยู่อาศัยประเภทประกอบพาณิชยกรรมตั้งอยู่ติดถนนชัยณรงค์ และที่อยู่อาศัยที่ตั้งรกรกตั้งริมแม่น้ำแต่เดิมอาศัยแหล่งน้ำในการเลี้ยงชีพด้วย

สภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่ชุมชนศรีวิชัย ตั้งรกรกตั้งริมชายฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา การปลูกสร้างที่อยู่อาศัยมีระดับพื้นบ้านต่ำกว่าพื้นถนนตั้งแต่ระดับ 0.50 เมตร ถึง 1.60 เมตร (ไม่นับรวมพื้นที่ได้ทุนบ้านซึ่งต่ำกว่าพื้นถนน บางหลังต่ำกว่าถึง 1.70 เมตร) ดังนั้น ในช่วงที่น้ำในแม่น้ำเจ้าพระยามีระดับสูง หรือช่วงฤดูน้ำหลาก น้ำจะท่วมถึงระดับพื้นถนนชัยณรงค์ (ถนนบริเวณด้านหน้าชุมชน) ซึ่งท่วมพื้นบ้านของที่อยู่อาศัยทั้ง 36 หลัง ในชุมชน

รูปที่ 4 แสดงสภาพปัญหาของการใช้พื้นที่

จากการวิเคราะห์ผลของแบบสัมภาษณ์ ร่วมกับการสำรวจพื้นที่พบว่า ปัจจัยการกำหนดลักษณะ และรูปแบบของที่พักอาศัยของชุมชนศรีวิชัยขึ้นอยู่กับ ความเหมาะสมทางสภาพเศรษฐกิจของครอบครัว จำนวนสมาชิกในครอบครัว และการหลีกเลี่ยงภาวะน้ำท่วมถึง กล่าวคือ ผู้อาศัยในชุมชนศรีวิชัยมีรายได้ต่อครัวเรือนตั้งแต่ 2,000-15,000 บาท แต่มีเพียง 3-4 ครอบครัวเท่านั้นที่มีเงินออม ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง และค้าขาย จึงถือได้ว่าประชากรส่วนใหญ่ของคนในชุมชนจัดอยู่ในประเภทผู้มีรายได้น้อย ลักษณะ ขนาด และวัสดุที่ใช้ของหน่วยที่พักอาศัยขึ้นอยู่กับ รายได้ของแต่ละครัวเรือน

รูปที่ 5 สภาพของที่อยู่อาศัยกลุ่มผู้บุกรุกริมน้ำ ชุมชนศรีวิชัย ประเภทใช้อยู่อาศัยเพียงอย่างเดียว

รูปที่ 6 สภาพของที่อยู่อาศัยกลุ่มผู้บุกรุกริมน้ำ ชุมชนศรีวิชัย ประเภทใช้อยู่อาศัยและประกอบพาณิชยกรรม

ในแต่ละครอบครัวมีจำนวนสมาชิกไม่เท่ากัน จำนวนสมาชิกในหน่วยพักอาศัย มีจำนวนตั้งแต่ 1-14 คน ต่อครัวเรือน จำแนกเป็น จำนวน 1-2 คนต่อ ครัวเรือน 12 หลัง จำนวน 3-4 คนต่อครัวเรือน 9 หลัง จำนวน 5-6 คนต่อ ครัวเรือน 5 หลัง จำนวน 8 คนต่อ ครัวเรือน 2 หลัง จำนวน 14 คนต่อ ครัวเรือน 1 หลัง (รวมทั้งสิ้น 29 หลัง ไม่มีข้อมูล 6 หลัง และมี 2 หลัง จำนวนผู้อาศัยรวมกัน)

ครอบครัวที่มีสมาชิกมาก แต่ไม่สามารถขยาย พื้นที่ของที่อยู่อาศัยออกไปได้ เนื่องจากความคับแคบ ของพื้นที่ และสภาพทางเศรษฐกิจ อาศัยอยู่ร่วมกันโดย การจัดพื้นที่ใช้สอยภายในที่อยู่อาศัย ใช้พื้นที่ นอกประสงค์ในการทำกิจกรรมเกือบทุกอย่างใน ครัวเรือน

การแบ่งพื้นที่ใช้สอย ดังแสดงในรูปที่ 7 และ รูปแบบพฤติกรรมการใช้พื้นที่ในหน่วยที่อยู่อาศัย ของ กลุ่มผู้บุกรุกริมน้ำชุมชนศรีวิชัย โดยส่วนใหญ่ ประกอบด้วย ส่วนนอน มีลักษณะกั้นด้วยเครื่องเรือน ผ้า màn หรือบ้านที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี จะกั้นผนังเป็น สักส่วน ส่วนพื้นที่นอกประสงค์ เป็นพื้นที่ที่ทุกคนใน ครอบครัวใช้ร่วมกัน และใช้ในกิจกรรมเกือบทุกอย่าง เช่น เก็บรถจักรยานยนต์ เป็นส่วนนอน เลี้ยงเด็ก ฯลฯ ส่วนครัว มักต่อเนื่องกับส่วนนอกประสงค์ บ้านใดที่ตั้ง ริมน้ำ จะใช้น้ำจากแม่น้ำในการประกอบกิจกรรมการ ชักล้างด้วย ส่วนห้องน้ำ-ส้วม มีการทำบ่อเกรอะไว้ได้ ทุนบ้านและน้ำที่ดันจากบ่อเกรอะปล่อยลงสู่แม่น้ำโดยตรง การเก็บข้อมูลจากการสำรวจพื้นที่แสดงในรูปที่ 8

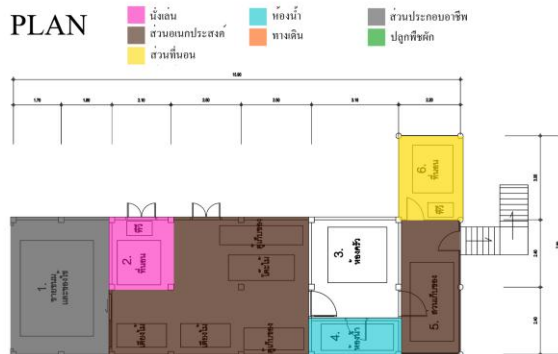

รูปที่ 7 แสดงการใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมภายในที่อยู่อาศัยกลุ่มผู้บุกรุกริมน้ำ ชุมชนศรีวิชัย

- รหัส C10 บ้านเลขที่ 34
เจ้าของบ้าน
จำนวนผู้อาศัย
- รายละเอียดของการใช้พื้นที่**
1. ส่วนนอนของพื้นที่ขายของทั่วไปทั้งของกินของใช้
 2. ส่วนที่นอนเป็นฟูกที่นอนไว้นอนตอนกลางคืนนอนดูทีวีมีกลิ่นกับลูก
 3. ห้องครัวมีตู้ครัวรวมกับข้าวเครื่องครัวดูเก็บจานและเก็บกับข้าว
 4. ห้องน้ำใช้ป้อนน้ำและถ่ายเทน้ำและเบ้า
 5. ส่วนเก็บของเป็นพื้นที่เก็บของทั่วไปที่ไม่ได้ใช้ของที่เก็บเป็นของทั่วไป
 6. ส่วนที่นอน ส่วนนี้จะมียูนิทนอน ใช้ในการพักผ่อนบริเวณโดยรอบที่มีตู้เสื้อผ้า และโต๊ะเครื่องแป้ง
- ลักษณะพิเศษของอาคาร**
เป็นบ้านหลังอยู่ตามปูในภายในบ้านด้วยกระเบื้อง

PLAN

รูปที่ 8 แสดงการเก็บข้อมูลจากการสำรวจพื้นที่

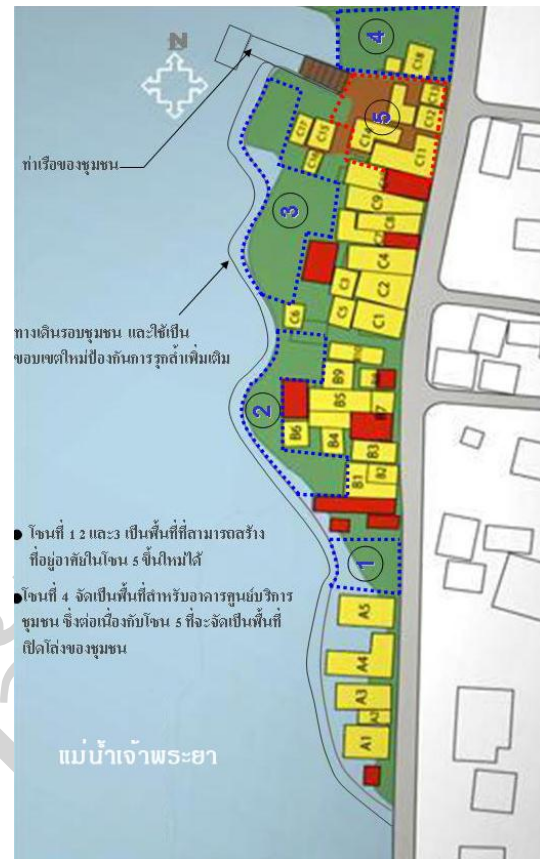
การนำเสนอแนวทางการปรับปรุงชุมชนเพื่อใช้เป็นกรณีศึกษา มีข้อจำกัดเรื่องการย้ายกลุ่มผู้บุกรุกออกจากพื้นที่เดิม แม้ว่ากรมพาณิชย์น้ำซึ่งรับผิดชอบพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำ ได้มอบความรับผิดชอบการจัดการกลุ่มผู้บุกรุกแก่เทศบาลเมืองชัยนาท แต่เนื่องจากไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชน เทศบาลเมืองชัยนาทจึงมีแนวคิดในการปรับปรุงพื้นที่ โดยการปรับสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น จัดสรรพื้นที่ให้มีพื้นที่ส่วนกลางสำหรับกิจกรรมในชุมชนมากขึ้น และห้ามการก่อสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นใหม่เพิ่มเติมจากเดิม รูปที่ 9 แสดงขอบเขตชุมชน ปรับรูปที่ดินของชุมชน

สาธารณูปโภคที่กลุ่มผู้บุกรุกริมน้ำ ชุมชนศรีวิชัยต้องมี คือ ถนน และ/หรือทางเดินเท้าที่ปลอดภัย สามารถเชื่อมต่อระหว่างคนในชุมชน และชุมชนกับภายนอก อุปกรณ์ติดถนนเพื่อความปลอดภัย เช่น ดวงโคมส่องสว่าง ป้ายชื่อถนน/ซอย ถังดับเพลิง โทรศัพท์สาธารณะ และอื่นๆที่จำเป็น

สาธารณูปการที่ควรมีในหน่วยของชุมชน คือ ส่วนการค้า ส่วนบริการชุมชนประเภทสำนักงานเพื่อดูแลจัดการชุมชนในด้านต่างๆ ศูนย์ชุมชน ให้บริการชุมชนเรื่องการประชุม ฝึกอาชีพ ฯลฯ สถานบริการทารก หรือสถานรับเลี้ยงเด็กในช่วงเวลากลางวัน ซึ่งสถานที่อาจปรับเปลี่ยนการใช้งาน หรือใช้งานร่วมกับส่วนอื่นๆ เช่น ใช้ร่วมกับพื้นที่ของศูนย์ชุมชน พื้นที่สาธารณะของชุมชนเพื่อใช้ประกอบกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน มีทางเดินไปยังท่าเรือของชุมชน เป็นพื้นที่เปิดโล่งและใช้เป็นพื้นที่จอดรถจักรยาน หรือจักรยานยนต์ของคนในชุมชน และทำทางเดิน จัดภูมิทัศน์ทางเดินริมฝั่งแม่น้ำ ต่อเนื่องไปยังท่าเรือของชุมชน

รูปที่ 9 แสดงขอบเขตชุมชนปรับปรุงที่ดินของชุมชน โดยการสร้างทางเดินรอบชุมชน และใช้เป็นขอบเขตใหม่ป้องกันการรุกตัวเพิ่มเติม

รูปที่ 10 แสดงการปรับการใช้พื้นที่ภายในชุมชนกลุ่มศูนย์กรุกรมน้ำชุมชนศรีวิชัย

การปรับปรุงชุมชนโดยปรับสภาพแวดล้อม จัดระบบการใช้พื้นที่ในชุมชนดังแสดงในรูปที่ 10 โดยการเพิ่มสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ จำเป็นต้องรื้อที่อยู่อาศัยบางหลังที่แออัดและปลูกสร้างใหม่ภายในพื้นที่ชุมชนเดิม แต่เนื่องจากพื้นที่ดินทั้งหมดมีจำนวนจำกัด การก่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่นี้จำเป็นต้องพิจารณาจำนวนสมาชิกครอบครัวให้สอดคล้องกับพฤติกรรมการใช้งาน และจัดพื้นที่ใช้งานภายในที่อยู่อาศัยให้มีความเหมาะสม สามารถปรับเปลี่ยนการใช้งานได้หลากหลายรูปแบบ และต้องพิจารณาเรื่องการหลีกเลี่ยงสถานะน้ำท่วมถึงเป็นสำคัญ

กรณีที่ต้องรื้อที่อยู่อาศัยบางหลังเพื่อสร้างใหม่ ต้องพิจารณาองค์ประกอบเฉพาะที่จำเป็นต่อ

การใช้งานเป็นหลัก คือ องค์ประกอบของหน่วยพักอาศัย (น้อยที่สุด) ได้แก่ ส่วนนอน (สามารถปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยได้กว้างที่ไม่มีการใช้งาน) ส่วนเอนกประสงค์ (สามารถปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยได้ระหว่างที่ไม่มีการใช้งาน เช่น รับประทานอาหาร เลี้ยงเด็ก รีดผ้า ประกอบอาชีพ อ่าน/เขียนหนังสือ ปรงอาหาร รับแขก นันทนาการ ทำงาน เก็บของ) และห้องน้ำ/ส้วม/ซักล้าง ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบพฤติกรรมการอยู่อาศัยของคนในชุมชนกลุ่มผู้ปลูกอ้อย

ตัวอย่างการจัดพื้นที่สาธารณะของชุมชน แสดงดังในรูปที่ 11, 12 และ 13

รูปที่ 11 แสดงตัวอย่างการจัดพื้นที่สาธารณะของชุมชน

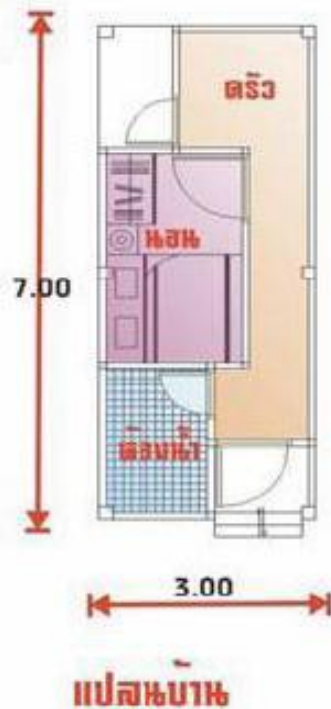
รูปที่ 12 แสดงตัวอย่างการจัดพื้นที่สาธารณะของชุมชน และใช้ประโยชน์เพื่อการจอดรถจักรยาน และจักรยานยนต์ของคนในชุมชน

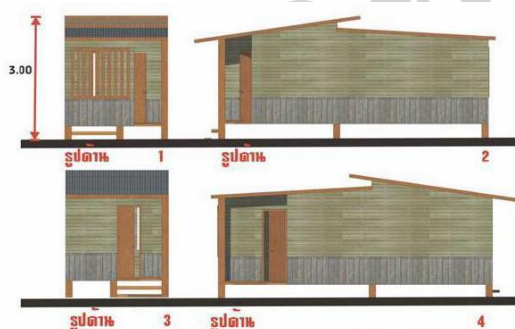
รูปที่ 13 แสดงตัวอย่างการจัดพื้นที่สาธารณะของชุมชน และจัดภูมิทัศน์ทางเดินด้านติดริมฝั่งแม่น้ำต่อเนื่องไปยังท่าเรือของชุมชน

ขนาดของหน่วยพักอาศัย(น้อยที่สุด) (บรรณ โสภณวิทย์ เมฆวิชัย และคณะ, 2548) ประกอบด้วย ห้องนอน ห้องน้ำ ห้องครัว และพื้นที่เอนกประสงค์ แบ่งเป็น 3 ประเภท โดยการจัดพื้นที่ที่เป็นไปตามหลักการคิดพื้นที่ใช้สอยทางสถาปัตยกรรม คือ ขนาดเล็ก สำหรับสมาชิก 1-4 คน ขนาดประมาณ 26 ตารางเมตร ขนาดกลาง สำหรับสมาชิก 5-6 คน ขนาดประมาณ 34 ตารางเมตร และขนาดใหญ่ สำหรับสมาชิก 8-10 คน ขนาดประมาณ 26 ตารางเมตร ราคาค่าก่อสร้างอยู่ระหว่าง 130,000 – 230,000 บาท ซึ่งราคาค่าก่อสร้างอาจมีการปรับเปลี่ยนหากใช้แรงงานของคนในชุมชน และใช้วัสดุที่มีอยู่แล้วบางส่วน

ตัวอย่างแบบแปลนและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของบ้านขนาดเล็ก แสดงดังในรูปที่ 14 และ 15 ตามลำดับ

รูปที่ 14 ตัวอย่างแบบแปลนของบ้านขนาดเล็ก จำนวนสมาชิก 1-4 คน ขนาดพื้นที่ 23 ตารางเมตร

รูปที่ 15 แสดงตัวอย่างรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของบ้านขนาดเล็ก จำนวนสมาชิก 1-4 คน ขนาดพื้นที่ 23 ตารางเมตร

5. การอภิปรายผล

กลุ่มผู้ปกครองน้ำ ชุมชนศรีวิชัยในเขตเทศบาลเมืองชัยนาท เป็นชุมชนเรือนแพที่มีการพัฒนาการสร้างที่อยู่อาศัยถาวรริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา โดยขาดการควบคุมจากภาครัฐ ทำให้เกิดปัญหาด้านสภาพแวดล้อมสาธารณสุข และการมีกรรมสิทธิ์ที่ดิน

นอกจากนี้สภาพเศรษฐกิจในชุมชน จัดว่าเป็นชุมชนของผู้มีรายได้น้อย รูปแบบของที่อยู่อาศัยจึงเป็นการก่อสร้างตามความจำเป็นของการใช้งานตามลักษณะของกิจกรรมที่เกิดขึ้น จำนวนสมาชิกในครัวเรือน และสภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัว รูปแบบพฤติกรรมการอยู่อาศัยในที่พักอาศัย และการใช้พื้นที่เพื่อทำกิจกรรมต่างๆของครอบครัว มีการปรับรูปแบบพฤติกรรมหรือกิจกรรมตามข้อจำกัดของการใช้พื้นที่ภายในอาคารพักอาศัย ทำให้กิจกรรมบางส่วนของครัวเรือนมีการใช้พื้นที่ของส่วนกลาง เช่น ทางเดิน ในการทำกิจกรรมของครอบครัวด้วย เช่น การเตรียมอุปกรณ์เพื่อการทำกิน เป็นต้น

นอกจากนี้การดำเนินการของภาครัฐ คือ เทศบาลเมืองชัยนาทนั้น ต้องการควบคุมพื้นที่ของการก่อสร้างอาคารบ้านเรือนรुकล้ำพื้นที่ทางน้ำ เนื่องจากทำให้ขาดประสิทธิภาพในการบำรุงดูแลรักษาพื้นที่ริมชายฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น การจัดทำเขื่อนริมแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อป้องกันน้ำท่วมพื้นที่เขตเทศบาลเมือง และยังทำให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ไม่ดีส่งผลกระทบต่อสุขภาพโดยรวมของคนในชุมชนด้วย

ดังนั้น การปรับปรุงสภาพแวดล้อมของชุมชนด้วยการจัดผังชุมชนใหม่ เพื่อเพิ่มพื้นที่ส่วนกลางของชุมชนที่มีคุณภาพ มีความปลอดภัย จะช่วยสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ส่งเสริมภาพลักษณ์ของจังหวัด และใช้เป็นแนวทางในการศึกษา และแนวทางในการปรับปรุงกับชุมชนอื่นที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน

ประโยชน์ด้านกายภาพ

1) สร้างประสิทธิภาพการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยการปรับปรุงสภาพแวดล้อม จัดรูปของที่ดินภายในพื้นที่ชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุดในพื้นที่ดินที่จำกัด โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมในการกำหนดแผน และเห็นชอบจากคนในชุมชน

2) สร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับเขตเทศบาลเมือง
ชัยนาท จังหวัดชัยนาท

ประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ

1) การจัดสภาพแวดล้อมที่ดีช่วยส่งเสริมให้เกิด
การท่องเที่ยว เพื่อศึกษาประวัติ รูปแบบที่อยู่อาศัยของ
ชุมชนริมแม่น้ำแบบดั้งเดิม ส่งเสริมให้เกิดการสร้างรายได้
ของคนในชุมชน

2) ส่งเสริมให้คนในชุมชนช่วยกันดูแล
สภาพแวดล้อมที่ปรับปรุงอย่างเหมาะสมของชุมชน

ประโยชน์ด้านสังคม

1) ทำให้คนในชุมชนหันมาสนใจ
สภาพแวดล้อมของที่อยู่อาศัยในพื้นที่ และร่วมกัน
ปรับปรุง รวมถึงร่วมกันดูแลรักษา ช่วยส่งเสริมความ
สามัคคีในชุมชน

2) การสร้างประโยชน์จากสภาพแวดล้อมที่
ปรับปรุงแล้วในการท่องเที่ยวศึกษารูปแบบชุมชนริม
แม่น้ำเจ้าพระยา

3) เป็นชุมชนตัวอย่างสำหรับกรณีศึกษาแนว
ทางการปรับปรุงสภาพแวดล้อม การจัดรูปที่ดิน และ
รูปแบบที่อยู่อาศัย สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการ
เสนอแนวทางการปรับปรุงชุมชนที่มีรูปแบบคล้ายคลึง
กันได้

6. บทสรุป

การศึกษารูปแบบที่อยู่อาศัยและพฤติกรรม
การอยู่อาศัยของผู้บุกรุกแม่น้ำในเขตเทศบาลเมือง
จังหวัดชัยนาท กรณีศึกษา : ชุมชนศรีวิชัย ซึ่งเป็น
รูปแบบที่อยู่อาศัยริมแม่น้ำที่พัฒนาจากการอยู่อาศัยใน
เรือนแพ ย้ายขึ้นมาก่อสร้างที่อยู่อาศัยถาวรริมฝั่งแม่น้ำ
เจ้าพระยาอย่างได้รับการควบคุมจากภาครัฐ ซึ่งสามารถพบ
เห็นได้ทั่วไปตามริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำสาย

อื่นๆ ซึ่งคนในชุมชนได้รับผลกระทบจากการพัฒนา
ของเมือง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้
ชีวิตริมฝั่งแม่น้ำที่ต้องพึ่งพาอาศัยแม่น้ำในการประกอบ
อาชีพหลัก (พันธุ์ดา บุญเหลือหล่อ, 2521)

เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจของคนในชุมชน
ปัจจุบันยังต้องพึ่งพาการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจของ
ภาครัฐ ชุมชนกลุ่มผู้บุกรุกแม่น้ำ ชุมชนศรีวิชัย ซึ่งเป็น
กลุ่มผู้มีรายได้น้อย รูปแบบที่อยู่อาศัยของคนในชุมชน
จึงมีรูปแบบของขนาดพื้นที่ของหน่วยพักอาศัย การจัด
พื้นที่อยู่อาศัย วัสดุ และรูปแบบพฤติกรรมการใช้งาน
ในพื้นที่อยู่อาศัยขึ้นอยู่กับสภาพเศรษฐกิจของคนใน
ครอบครัว การขยายพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยของแต่ละ
ครอบครัวทำได้ยากเนื่องจากข้อจำกัดของพื้นที่ ด้าน
ขนาดของพื้นที่ชุมชน และสภาพปัญหาปัจจุบันที่ไม่มี
การจัดรูปที่ดินอย่างเหมาะสม

แม้ว่าปัจจุบันภาครัฐ โดยเทศบาลเมืองชัยนาท
พยายามให้ความช่วยเหลือนำเสนอแนวทางการย้ายกลุ่ม
ผู้บุกรุกแม่น้ำ ชุมชนศรีวิชัยออกจากพื้นที่เดิม และจัดหา
พื้นที่ใหม่ รวมถึงการสนับสนุนค่าใช้จ่ายบางส่วน
สำหรับการก่อสร้างที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ แต่ขาดความ
ร่วมมือจากคนในชุมชน เนื่องจากไกลจากแหล่งงาน
และเป็นความเคยชินของคนในชุมชนที่เคยอาศัยแม่น้ำ
ในการดำรงชีพ

การปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในพื้นที่
ชุมชน เพิ่มเติมสาธารณูปโภค และสาธารณูปการใน
พื้นที่ จำเป็นต้องย้ายหน่วยที่อยู่อาศัยบางหน่วยออกจาก
ที่ตั้งเดิมและก่อสร้างใหม่ในพื้นที่ชุมชน มีข้อจำกัดด้าน
ขนาดพื้นที่ชุมชน รูปแบบที่อยู่อาศัยที่ต้องสร้างขึ้นใหม่
จึงต้องสอดคล้องกับจำนวนสมาชิกในครอบครัว
รูปแบบพฤติกรรมของคนในครอบครัว และรูปแบบการ
ใช้พื้นที่ภายในที่อยู่อาศัย ซึ่งมี 4 ส่วน คือ ส่วนนอน
ส่วนเอนกประสงค์ ส่วนครัว และส่วนห้องน้ำส้วม ใน

ขนาดที่เหมาะสมตามหลักการออกแบบพื้นที่ใช้สอยทางสถาปัตยกรรม

การปรับปรุงสภาพแวดล้อมในพื้นที่กลุ่มผู้บุกรุกน้ำ ชุมชนศรีวิชัย จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชน เนื่องจากการปรับรูปที่ดิน ย้ายที่อยู่อาศัยเพื่อสร้างใหม่ในพื้นที่เดิม สร้างพื้นที่ส่วนกลางของชุมชนที่มีคุณภาพ เพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน เช่น การจัดประชุม หรือใช้เป็นพื้นที่ดูแลเด็กเล็ก หรืออื่นๆที่จำเป็น ลดความแออัดของบ้านเรือน โดยการปรับย้ายบ้านเรือนบางส่วนที่แออัดไปก่อสร้างใหม่ในพื้นที่ที่ว่าง จัดทำทางสัญจรภายในชุมชนที่ปลอดภัย จัดการด้านการสาธารณสุข เช่น ทำพื้นที่เก็บขยะและคัดแยกขยะ ติดตั้งถังดับเพลิงและโทรศัพท์สาธารณะ เป็นจุดๆ จัดทำท่าเรือสำหรับคนในชุมชนที่ยังต้องอาศัยแม่น้ำในการยังชีพ และการจัดทำทางเดินทางด้านริมแม่น้ำเจ้าพระยาตลอดแนวของพื้นที่ชุมชนเพื่อป้องกันการรุกรานพื้นที่เพิ่มเติม รวมถึงใช้ประโยชน์โดยทำทางเดินบนสันเขื่อน ซึ่งช่วยป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่เขตเทศบาลเมืองชัยนาทได้ (สนธยา พลศรี, 2533)

การดำเนินการปรับปรุงทางกายภาพเหล่านี้ อาจเกิดความขัดแย้งด้านกรรมสิทธิ์ในพื้นที่ดินที่เช่าอาศัย รวมถึงความรู้สึกในด้านความชอบธรรมของขนาดที่อยู่อาศัยที่ได้รับใหม่กับพื้นที่อยู่อาศัยเดิม จำเป็นต้องอาศัยการเสวนาสละ การร่วมแรงร่วมใจในการปรับปรุงพื้นที่ และการสนับสนุนจากภาครัฐ คนในชุมชนต้องร่วมกันดูแลรักษาสภาพแวดล้อมในพื้นที่ เพื่อให้คนในรุ่นลูกหลานได้มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม

7. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเล่มนี้สำเร็จลุล่วงได้นั้น ผู้วิจัยโครงการฯ ขอขอบคุณสถาบันวิจัยที่ได้มอบทุนวิจัย จาก

สถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต และคนในกลุ่มผู้บุกรุกชุมชนศรีวิชัย เขตเทศบาลเมืองชัยนาท เจ้าหน้าที่เทศบาลเมืองชัยนาท จังหวัดชัยนาทที่ให้ความร่วมมือให้ข้อมูลและอำนวยความสะดวกในการสำรวจพื้นที่ แ่งคิดรวมถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับผู้วิจัยครั้งนี้

8. เอกสารอ้างอิง

- บรรณ โสภิษฐ์ เมฆวิชัย และคณะ. (2548). มาตรฐานที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อย (ในเมือง) (โครงการต่อเนื่อง ปีงบประมาณ 2548). คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. มีนาคม 2549.
- สนธยา พลศรี. (2533). ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โอ. เอส.พรินต์เฮาส์, หน้า 46
- พันธุ์ดา บุญเหลือหล่อ. (2521). การตั้งถิ่นฐานของผู้มีรายได้น้อยในกรุงเทพมหานคร. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 17.